

فرستاد که مرا این را تربیت کن مگر عاقل شود روزگاری تعلیم کرد موثر
 بود پیش پدرش کس فرستاد که این عاقل نیست و مراد یوانه کرد قطعه

بچ صیقل نکند اندک و آهسته را که بدگس باشد

چون بود اهل جوهری قابل تربیت را در و اثر باشد

سگ بد را سگ نهنگان نشسته چونکه ترشد پدید تر باشد

خریشی گرسن بکد برند چون بیاید بنور خراب باشد

حکایت ۲ - حکیم پسران را پسند ہی داد که اسے

جانان پدر ہند آسوزید کہ ملک دولت و نیا اعتماد

را نشاید و سیم وزر و سفر محل خطرست یا وزد بکیا برید یا خواجہ بتفاریق

بخورد اما ہنر چشمہ زاینده است و دولت پایندہ اگر ہنرمند از دولت

بیفتد غم نباشد کہ ہنر و نفس خود دولتست ہر کجا کہ رود قدر بیند

و صدر نشیند و بے ہنر بقمہ چید و نختی بیند - شاعر

سختست پس از جاہ حکم بردن خاک کردہ بناز جوہ مردم بردن

قطعه

وقتے افتاد فتنہ در شام ہر کس از گوشہ فرار نمسند

گ - ۷

روستا زادگان دانشمند بوزیری بیاد شارقند

پسران وزیر ناقص عقل بگدائی بروستا رفتند
حکایت ۳۔ یکے از فضلا تعلیم ملکزادہ ہی کر دے و حضرت

بے محابازدے وزیر بقیاس کر دے ہاسے پسر از بیطاقی شکایت
پیش پدر بزرگ و جامہ از تن ورومند برداشت پدر را دل بہم بر آید آشتا
را بخواند و گفت پسران رعیت را چنداں زجر و اتمیداری کہ فرزند
مرا سبب چلیت گفت سبب آنکہ سخن اندیشیدہ گفتن و حرکت
پسندیدہ کردن ہمہ خلق را علی العموم باید و پادشاہاں را علی الخصوص
بموجب آنکہ بردست و زبان ایشان ہرچہ رود ہر آئینہ با فواہ بگویند
و قول و فعل عوام را چنداں اعتبار کے نہا شد۔ قطعہ۔

اگر صد ناپسند آید ز رویش رفیقانش کیے از صد ندانند
و گر یک بزد کہ گوید پادشاہ ہے زانستلیے باستلیے رسانند

پس واجب آمد معلم پادشاہ ہزادہ را در تہذیب اخلاق خداوند زادگان
اَنْبَطَهُمُ اللّٰهُ نَبَاً حَسَنًا اجتهاد ازاں پیش کردن کہ در حق اہتاسے

قطعہ

عوام۔

ہر کہ در خوردیش ادب نکنی   در بزرگی فلاح ازو برخواست
چوب تر را چنانکہ خواہی چسب   نشود خشک جز با آتش راست

قطعہ

ہر آن طفل کو جو آموزگار   نہ بیند حبتا بیند از روزگار
ملک را حسن تدبیر فقیہ و تقریر جواب او موافق آمد خلعت و نعمت
بخشید و پایہ منصب بلند گردانید۔

حکایت ہم معلم کتابی را دیدم در دیار مغرب تر شرو و تلخ گفتا
بد خود مردم آزار گدا طبع و ناپرہیزگار کہ عیش مسلمانان بدیدن او
تہ گشتے و خواندن قرآنش دل مردم سیہ کرے و جمعے از سپرن دختران
بدست جفاے او گرفتار نہ زہرہ خندہ نہ یارے گفتار کہ یکے را طمانچہ
زنے و گاہ دیگرے را شکیوہ کرے القصہ شنیدم کہ طرف از خباشت او
معلوم کردند بزدندش و براندند پس انکہ مکتب سے بمصلحے داوند
پار سائے سلیمے نیاک مردے حکیمے کہ سخن جز بہ حکم ضرورت نہ گفتے
و موجب آزار کس بزد بانش نرفتنے کو دکاں را ہیبت استاد نخستیں از سر
برفت و معلم دومین را اخلاق ملکی دیدند دیو یک یک مستند باعتماد

علم او علم فراموش کردند و ہمچنین اغلب اوقات بازیچہ فراہم نشستند سے
 ولوح درست ناکر وہ برسہم شکستند سے بہ بیت
 استاد علم چو پودے آزار خربساک بازند کو دکان در بازار
 بعد از دو ہیفتہ براں مسجد گذر کردم معلم اولیں را و دیدم کہ دل خوش کرده
 بودند بمقام خویش باز آورده رشیدم و لاجول گفتم کہ دیگر بارہ نہیں
 معلم ملائکہ چرا کہ در پیر مرتے ظریف ہماں دیدہ بشتید بخندیدہ گفت ۔
 مشغولی

پادشاہے پسر بکتب داد لوح سیمینش در کشتار نهاد
 برسہ لوح او نوشتہ بزر ہور استاد بہ زمہر پدر
 حکایت ۵۔ پارما زاوہ را نعمت بکراں از ترکہ عمان بدست آفتا
 فسق و فجور آغاز کرد و مہذری پیشہ گرفت فی الجملہ تا از سائر معاصی
 منکرے کہ نہ کرد و مسکرے کہ نخورد باسے نفسیحتش گفتم اے فرزند دخل
 آب روان ست و خرج آسیاہے گرواں یعنی خرج فراواں کردن مسلم
 کسے را باشد کہ دخل معین دارو قطعہ
 چو دخلت نفیت خرج آہستہ تر کن کہ میگویند ملاحاں سر دوسے

بگو ہستان اگر باران نبارد بساے دجلہ گرد و خشک رود
 عقل و ادب پیش گیر و ہو و لعب بگذار کہ چون نعمت سپری شود سختی بری
 و پشیمانی خوری پس از لذت ناسے و نوش این سخن در گوش نیاورد و
 بر قول من اعتراض کرو و گفت راحت عاجل را بہ تشویش آجل متقص
 کردن علات راسے خرد مندان است بشومی

خداوندان کام و نیکو سخنی چہ اسختی بر نذر ہر بیم سختی
 بر شادی کن سے یار دل فرود تم فرود انشا پر خوردن امروز
 تکلیف مرا کہ در صدر مرآت نشسته ام و عقد تقویت یستہ و ذکر انعام در افواه
 عوام افتاده - **شومی**

پر کہ علم شد بجا و کرم پسند نشاید کہ ہند بر درم
 نام نکوئی چو برون شد بکوسے در نتوانی کہ بندی بروے
 دیدم کہ نصیحت نمی پذیرد و دم گرم من در آہن سرد سے اثر نمیکند
 ترک مناصحت کروم دروسے از مصاحبت بگردانیدم و قول حکما را کار
 بستم کہ گفتہ اند - بَلِّغِ مَا عَلَّمْتُكَ فَإِن لَّمْ يَتَّبِعُوا مَا عَلَّمْتُكَ فَاصْطَلِبْ
 گر چہ داننی کہ نشوند گیوسے ہر چہ داننی ز نیک خواہی و پند

رو دہا شد کہ خنیرہ سر بہنی بد و پاسے او فتادہ اندر بند
 دست بروست میزند کہ دروغ نشنیدم حدیث دانشمند
 تا پس از مدتی آنچه اندیشہ من بود از تکلیت حالش بصورت بدیدم کہ
 پارہ پارہ بر ہم می دوخت و لقمہ لقمہ ہی اندوخت دلم از ضعف حالش
 بہم برآمد و مردوت ندیدم در چہاں حالے ریش و رویش را بلامت
 خراشیدن و نمک پاشیدن پس با خود گفتم شنوی -

حریف سفلہ در پایان مستی نہ اندیشد ز روز تنگدستی
 رخت اندر بہاراں برفشاند زمستان لاجرم بے برگ ماند

حکایت ۴ - پادشاہے پسرے را با دیبے داد و گفت این
 فرزندت تربیتش کن ہچنان کہ یکے از فرزندان خویش گفت
 فرمانبردارم سالے چند برس برآمد سعی کرد و بجائے نہ رسید و پسران
 ادیب در فضل و بلاغت منہتی شدند ملک و دانشمند را مواخذت کرد
 و معاہبت فرمود کہ وعدہ خلاف کردی و وفا بجایاوردی گفت
 بر راسے خداوند روے زمین پوشیدہ نما ند کہ تربیت یکسان ست
 ولیکن طبائع مختلف - قطعہ

گرچہ سیم وزر زنگ آید ہی درہہ سنگے نباشد زرو سیم
 برہہ عالم ہی تا بہ سہیل جاے اثناں میکنہ جائے اویم
 حکایت ۷۔ یکے راشنیدیم از پیراں مرنی کہ مریدے را ہی
 گفت چنانکہ تعلق خاطر آدمی ز دوست بروزی اگر بروزی وہ ہونے
 بمقام از ملائکہ درگذشتے۔ قطعہ

فراموشت نکر و ایزد در اں حال کہ بودی مضطربے حس و مدہوش
 روانت و ادو طبع و عقل و ادراک جمال و نطق و رائے فکر تہ ہوش
 وہ انگشتت مرتب کرد بر کف دو بازویت مرتب ساخت بردوش
 کنوں پنداری لے ناچیرت کہ خواہد کردنت روزی فراموش
 حکایت ۸۔ اعرابے را دیدم کہ سپر را ہی گفت لے فرزند

ترا خواہند پرسید کہ ہنرت چیست و نگویند کہ پدرت کیت قطعہ۔
 جائے کعبہ را کہ می بوسند اونہ از کرم پلہ نامی شد
 با عزیزے نشست رونے چند لاجرم ہچو او گرامی شد

حکایت ۹۔ در تصانیف حکما آوردہ اند کہ کثرت دم را ولادت
 محمود نیست چنانکہ دیگر حیوانات را بلکہ احشائے مادر را بخورد و شکم را

بدرند و راه صحرا گیرند و آن پوہتا کہ در خانہ کثوم بینند اثر آن ست
 بائے این تکتہ پیش بزرگے ہی گفتم گفست دل من بر صدق این سخن
 گواہی میدہدہ چیز چہنیں نتوان بودن در حالت خردی با مادر و پدر چہنیں
 معافست کہ وہ اندہ لاجرم در بزرگی چہنیں مقبول و محبوب اندہ قطعہ

پسرت را پدر و میت کرد کاسے جو انمرو یاو گیر این بند
 ہر کہ با اہل خرد و متنا کند نشود دوست روسے و انشد

مشعل - کثوم را گفتند چرا بزمستان بدر نمی آئی گفست بتا بہت نام

چہ جز ستاست کہ بزمستان نیز بیرون آیم -

حکایت ۱۰۱ - ساسے تراسے میاں پیادگان تاج افتادہ

بود و داعی در آن سفر تم پیادہ بود انصاف در سرور و سکھ ہم افیوم

و داد فوق و جلال دادیم کجا وہ نشینے را دیدم کہ با عدیل خویش مسکنت

یا للعیب پیادہ حاج عرسہ شطرنج را بسہ میر و فرزین ہی شود عیسی

پاڈان میشود کہ بود و پیادگان حاج باویر ایسر بردند و بتشرشد قطعہ

از من گوسے حاجی مردم گرفتہ را کو پوہتین قلین با انار میدرد

حاجی تو نیستی شترست از برائے آنکہ پیارہ خاثر خورد و با رمی بود

حکایت ۱۱۔ پارہ سائے بریکے از خداوندان نعمت گذر کرد
 کہ بندہ را دست و پا کے بستہ عقوبت ہی کر و گفت لے پسر ہچھو تو مخلوق
 را خدا کے عزوجل اسیر حکم تو گروا تیرہ است و ترا بر شے تقیلت داوہ
 شکر نعمت ہاری تعالیٰ بجا آرد چہ دین جفا بر شے پسند تباہ کر فرما کے
 قیامت پہ از تو باشد و شرمساری بری۔ **شکوہی**۔

بر بندہ گنہ گسیر چشم بسیار   جوش کن و دیش سپا ازاد
 اورا تو برہ درم حسرتیری   آخر بقدرت آتش سیریری
 این حکم و غرور و خشم تاپند   ہست از تو بزرگتر است مدد اند
 لے خواجہ ارسلان و آغوش   فرمان وہ غرور کن فراموش

حکایت ۱۲۔ سائے از بیخ بامیانم سفر بود و راہ از بہر تان

پہر خطر جو اسے بدرقہ عہدہ باشد سپر بانہ پر خ انداز مشور بیش زور کہ وہ مڑ
 توانا کہ ان اوازہ نگر دندے و زور آوران روسے زمین پشت اورا

برزیں نیاور دندے ہا پنا کہ دانی مستم بود و سایہ پرور وہ نہ چہا ندیدہ

و سفر کردہ رعاکوں دلاوران بگوش زسیدہ و برق شمشیر سواران ندیدہ

نیقادہ و دست دشمن اسیر   بگردش نیاریدہ باران تیسیر

اتفاقاً من وایں جوان ہر دو در پے ہم دو اں ہر دو یوار قدیش کہ پیش
 باز آمدے بقوت بازو بیگندے و ہر درخت عظیم کہ دیدے بنیر و
 سرخچہ بر کندے و تفاخر کتاں گفتمے بیت ۔

پہل کو تا کتف و بازو گرواں بیند شیر کو تا کتف و سرخچہ مرواں بیند
 مادریں حالت کہ دور ہزن از پس سنگے سر بر آوردند و آہنگ قتال
 ماگردند بدست یکے چوبے و در بغل دیگر کلوخ کو بے ہواں را گفتم چہ پائی
 کہ دشمن آمد۔

بیت

بیار آنچه داری ز مردی و زور کہ دشمن بیائے خود آمد بگور

تیر و کماں را دیدم از دست جوان افتادہ و لرزہ بر استخوان دست و
 نہیر کہ موئے شگافد بہ تیر جو بطن غاے بروز حملہ جنگ آوراں بدار و پٹے

چارہ جزاں ندیدم کہ رخت و سلج و جامہ رہا کردیم و جاں سلامت بدر
 آوردیم۔

قطعہ

بکار ہائے گراں مرد کار ویدہ فرست کہ شیر شرزہ در آرد بر زخم کند
 جوان اگر چہ قوی بال و پلتن باشد بجناب شمش از ہول بگسلد پیوند
 نیر و پیش مصاف از مودہ معلوم است چنانکہ مسئلہ شرع پیش دانشمند

حکایت ۱۳ - تو انگرزاده را دیدم بر سر گور پدر نشسته و با درویش
 بچه بناظره در پیوسته که صندوق تربت پدر را سنگین ست و کتابه رنگین -
 فرش رخام انداخته و خشت پیروزه درو ساخته گبور پدرت چه ماند خسته
 دو فرام نهاد و مشت دو خاک برو پاشیده درویش پسر این بشنید و گفت
 تا پدرت در زیر آن سنگها سگراں بر خود بچیند پدر من به بهشت رسیده باش

فرد

خرکه بروی نمند کتر بار بیشک آسوده ترکند رفتار

قطعه

مرد درویش که بار ستم فاقه کشید   بدر مرگ هانا که سبکبار آید
 و آنکه در دولت و نعمت آسانی زیست   مردنش زین همه شاک نیست که دشوار آید
 همه حال سیرے که ز بندی بجد   خوشترش دان ز امیرے که گرفتار آید

جدال سعدی با مدعی در بیان تو انگری و درویشی

یکے بر صورت درویشاں نہ بر صفت ایثاں در کھلے دیدم نشسته
 و شنعتے در پیوسته و دفتر شکایت باز کرده دو رقم تو انگرراں آناز نهاد و سخن

بریں جا رہا ہے کہ درویش را دست قدرت بستہ است و تو انگریز را
پسے را دست شکستہ - بیست

کریاں را دست اندر دم نیست خداوندان نعمت را کرم نیست
مرا کرم بود و نعمت بزرگاتم این سخن سخت آید گفتہ ہے پار تو انگریز
دخول مسکوینند و ذخیرہ گوشہ نشینان و مقصد زائران و کفایت مسافران
و تحمل بارگراں از بہر را دست و گراں دست تناول بطعام انگہ برتہ کہ
مستغنیان و ذریہ و تالان بخورند و نعمت مکایم ایشان باران و سپیدان
واقارب و چیزان رسد - اگر قدرت جو دست و اگر قوت مجود تو انگراں
را بہتر چیز بشود کہ مال بزرگی دارند و جامہ پاک و عرض معنوی و دل فارغ
و قوت طاقت در لقمہ لطیف است و صورت عبادت در کسوت لطیف
پیدا است کہ از سدرہ خالی چه قوت آید و از دست تہی چه قوت و از پا
بست چه پیر و از دست گریستہ چه تیر - قطعہ

شب پرانگ و شب پرانگہ پدید نبود و جو باعدا و انش
مہرگ و گوردانستان تا فراغت بود و انش

فراغت بانگہ پدید و تہیستہ در تنگ بستی صورت و بندہ سیکہ تہیستہ

عشا بستر و دیگرے فتنہ عشا نشسته ہرگز اپنی بدایاں کے مازہ نہیں

خداوند بکثرت بحق مشتعل پراگندہ روزی پراگندہ دل

پس عبادت ایساں بقبول نزویک ترست کہ جمع اندر و حاضرے پریشان

و پراگندہ خاطر اسباب معیشت ساختہ و با ورا و عبادت پر و حاضرے غریب

گوید۔ اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الْفَقْرِ الْمَلِكِ وَ جَوَارِقِ الْكَلْبِ بِرِجَالِهَا

از محتاجی بر روانگی گندہ و از ہمسائی کسیکہ دوست غلام و در غیر است

الْفَقْرُ سِوَا الْوَجْدِ فِي الدَّانِيَةِ بِمُتَّحِجِ رُوسِيَايِ اسْتِ وَ وَجْهَانِ

گفتہ این شنیدی و آن نشیدی کہ فہمورہ۔ اَلْفَقْرُ خَيْرٌ مِنَ الْكَلْبِ

مازش من استہ گفتم خاموش کہ اشارت سید عالم علیہ السلام فرماتے

مخالفہ ایست کہ در میدان رضا اندر و تسلیم ہر قصائد ایران کہ خود کہ

پوشند و اتمہ اور ارغرو شند ربانعمی

اے طبل بلند بانگ در باطن بیچ بے زوشہ چہ تدبیر کنی وقتہ بیچ

روسے طمع از خلق بیچ ار مروی تسبیح ہزارہ وافر بردست ہنوح

در ویش بے معرفت تیار آمد تا کارش کبفرہ انجامد و نشاید جز بوجہ نعمت

برہنہ را پوشیدن یا اور استخلاص گرفتارے کوشیدن و ایشاے جتن مارا

بر تبتہ ایشان کہ رساند وید علیا بید ستغلی چه ماند نہ بینی کہ حق جل ثناؤہ در
محکم تنزیل از نعیم اہل بہشت خبر می دہد۔ اَوْ لَئِذَا لَهُمْ ذِقُّ مَعْلُومٍ
برائے ایشان ہست روزی مقرر۔ **فرو**

تشدگان را نماید اندر خواب ہمہ عالم بچشم چشمہ آب
حالے کہ من این سخن بگفتم عنان طاقت درویش از دست تحمل برفت
تیغ زبان بر کشید و اسپ فصاحت در میدان وقاحت جہانید و گفت
چندان مبالغہ در وصف ایشان بکردی و سخنانے پریشان بگفتی کہ
و ہم تصور کند کہ تریاق اندیا کلید خاٹہ ارزاق مشتے متکبر مغرور معجب
انور مشتعل مال و نعمت و معتقن جاہ و ثروت کہ سخن نگویند الا بفاہت
و نظر نکند الا بکراہت علما را بگردانی منیب کنند و فقر ارا بے سرو پا
طلعیہ زند بطاعت مالے کہ دارند و عزت چاہے کہ پندارند بر تر از ہمہ
نشین نہ آن در سردارند کہ سر یکے بر دارند بخیر از قول حکیمان کہ گفتند
چہ کہ بطاعت از دیگران کم است و نعمت بیش بصورت تو انگر است و معنی
درویش۔ گفتم نہ مت ایماں روادار کہ خداوند کرم اند گفت غلط گفستی
کہ بندہ درم اند چه فائدہ کہ چون ابر آورند و نمی بارند و چشمہ آفتاب اند

دبر کس نمی تابند و بر مرکب استطاعت سوارند و نیرا تنه قدمی بهر خدا
 ننهند و در سبب من و اذی ندہند ما لے بمشقت فراہم آرند و بخت
 نگندارند و بجزرت بگذارند چنانکہ بزرگان گفتہ اند سیم بخیل از خاک وقتے
 بر آید کہ وسے در خاک رود۔ **ہدیت**

برنج و سعی کے نعمتے بچنگ آرد و گر کس آید و بے برنج و سعی بردارد
 گفتش بر بخل خدا و ندان نعمت و قوت نیافتہ الا بعلت گدائی و گر نہ ہر کہ
 طمع کیسو نہد کریم و بخیلش کیے نماید محکم دانند کہ زر چسیت و گداواند کہ بخیل
 کیست گفتا بجزرت آں می گویم کہ متعلقاں برور بدارند و غلیطان شدید را
 برگمارند تا بار عسزیراں ندہند و دست چنار بر سینہ صالحاں و اہل تسیر
 نند و گویند کس اینجا نیست و بحقیقت راست گفتہ باشند۔ **ہدیت**
 آں را کہ عقل و ہمت تدبیر و رائے نیست خوش گفت پروہ دار کہ کس در سرانیت
 گفتم بعد از اں کہ از دست متوقعان بجان آمدہ اند و از رقعہ گدایاں ببقاں
 و محال عقل ست کہ اگر رنگ بیاباں در شود چشم گدایاں پر شود و شعر
 دیدہ اہل طمع بخت دنیا پر نشود و بچپاں کہ چاہ بشبنم
 ہر کجا سختی دیدہ تلخی کشیدہ را بینی خود را بشرہ در کار ہائے مخوف اندازد

و از توابع آن نذر میزد و از عقوبت ایزد نهراسد و حلال از حرام نشاند

قطعه

سگے راگر کلاوخته بر سر آید ز شادی بر عهدگان آخوانیست
 اگر فتنه دد کس بر دوش گیرند لشم الطبع پندار و که خوانیست
 اما صاحب دنیا که بعین عنایت حق محفوظ است و کمال از حرام محفوظ
 چه نایه مستوران بعلت درویشی و بعین فساد افتاده اند و عرض گرامی
 را با با وزشت نامی بر داده - **فرد**

باگر سنگی قوت پر بهیز مناند افلاس عنان از کف تقوی ابلانند
 آنکه گفتمی در بر دوس مسکینان به بندند حاتم طائی که بیابان نشین بود اگر
 بشهر بودی از جوش گدایان بچاره شدی و جامه برو پارو کردی
 چنانکه در طبیبات آمده است **شعر**
 در من منگر تا و گراں چشم ندارند کز دست گدایان نتوان کرد ثوابی
 گفتا که من بر حال ایشان رحمت می برم گفتم نه که بر مال ایشان حسرت
 می خوری مادرین گفتار و هر دو بهم گرفتار هر بیز قیکه بر اندی بدفع آل
 کوشید می و هر شاهی که بخواند می بفرزین پوشید می تا نقد کیسه مہمت

در باخت و تیر جعبہ محبت ہمہ بینداخت - قطعہ -

ہاں تا پیرنگینی از حسد نسیج کوراہز این مبالغہ مستعاریت
دین و زرو معرفت کہ سخنان جمع گوید بر در سلاج دار و کس در شماریت

تا عاقبتہ الامر دیابشش نماند و ذلیالش کرم دست نقدی دراز کرد و بیدہ
گفتن آغاز و سنتت باہلان ست کہ چون بدلیل از خشم فروماند سلسلہ
خصومت جتانند و شامم دار سقطش گفتیم - قطعہ

او در من و من در دست اوہ خلق از پیے ماروان بخندان

انگشت بچہ ہسانے از گنت و شنید ماہرتراں

القصہ مرافعت این سخن پیش قاضی بردیم و بجاگوست عدل راضی شدیم

تا حاکم مسلمان مصلحتے بگوید و میان تو انگریاں و درویشاں فرستے بگوید

قاضی چون حالت ما بدید و منطق بشنید سرسبب تفکر فرود و پس از مال

بیار سر بر آورد و گفت ایک تو انگریاں را شناگفتی و بر درویشاں جفا روا

داشتی ہذاں کہ ہر جا کہ گل ست خارست و با خمر خارست و بر سر گنج ماہرست

و آنجا کہ در شاہوارست ننگ مردم خوارست لذت عیش دنیا را از عہ

اجل در پیے ست و نعیم بہشت را دیوار مکارہ در پیش - بلنیت

جور دشمن چه کند گریخته طالب دست گنج و مار و گل و خار و غم و شادی بهم آن
 نظر نکنی در بتان که بید مشک ست و چوب خشک و همچنین در زمره
 تو انگراں شاگرد و کفور و در حلقه درویشان صابر اند و خجور - شعر
 اگر ژاله هر قطره در شدی چو خر مهره بازار از او پر شدی

مقربان حضرت جل و علا تو انگرا نند درویش سیرت و درویشا نند
 تو انگر همت و مهین تو انگراں آن ست که غم درویش خورد و مهین درویشا
 آنکه کم تو انگراں گیرد پس روے عتاب از من بجانب درویش کرد
 و گفت ای که گفتی تو انگراں مشتعل اند و ساہی و مست طابہی نعم طائفہ ہستند
 بریں صفت کہ بیان کردی قاصر ہمت کا فر نعمت کہ بیرند و بہند و بخورند
 و نہ ہند و اگر بیشل باران بار و یا طوقاں جہاں ابر و بار و با اعتماد مکت
 خویش از محنت درویش نپرسند و از حسد اترسند - شعر
 گرازیستی دیگرے شد ہلاک مراہت بظرا از طوقاں چه باک

فہر

دوناں چو گلیم خویش بیرون بردند گویند چه غم گر ہمہ عالم مردند
 تو سے بریں نخط ہستند کہ شنیدی و طائفہ خوان نعمت نہا وہ و دست ارم

کشادہ طالب نام اند و مغفرت و صاحب دنیا و آخرت . قاضی چوں
 سخن بدیں غایت برسانید و از حد قیاس ما اسپ مبالغت در گذرانید
 بمقتضای حکم قصارضا دادیم و از ماضی در گذشتیم و بعد از مجاز طریق
 مدارا گرفتیم و سر بتدارک بر قدم کید گیر نہادیم . و ختم سخن بریں دو بیت
 کردیم .

مکن ز گردش گیتی شکایت لے درویش که تیرہ بختی اگر ہمیں بسوق مُردی
 تو انگرا چو دل و دست کامرانت ہست بخور بخش کہ دنیا و آخرت بُردی

باب ہشتم

در آداب صحبت

مال از بہر آسایش عمرست نہ عمر از بہر گرو کردن مال عاقلے را
 پرسیدند نیک بخت کیست و بد بخت چیست گفت نیک بخت آنکہ خورد
 و کشت و بد بخت آنکہ مرد و ہشت + شعر

مکن نماز بران بچکس کہ ہیچ نہ کرد کہ عمر در سر تحصیل مال کرد و خورد
 حکمت . موسی علیہ السلام قاروں را نصیحت کرد کہ اَحْسِنُ

کَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ كَلِمَاتٍ كَلِمَاتٍ كَلِمَاتٍ كَلِمَاتٍ كَلِمَاتٍ
عاقبتش شنیدی - **قطعه**

آنکس که بدتیار و درم خیر نیند و خست
سهر عاقبت اندر سهر دنیا و درم کرد
خواهی متمتع شوی از نعمت دنیا
با خلق کرم کن چو خدا با تو کرم کرد
عرب گوید - پنش و مشت مت که نفع آن تو باز میگردد و **قطعه**
ورخت کرم هر کجا بیخ کرد
گذشت از فلک شاخ و بالا او
گر امیدواری کز او بر خودی
بخت من از او بر پاسه او

قطعه

شکر خداے کن که موفق شوی بخیر
ز انعام و فضل او نه مستغفل گذشت
منت من که خدمت سلطان همیکنی
منت شناس از او که بخدمت بدست
حکمت ۲ - دو کس رنج بیوده بردند و سعی بے فائده کردند
یکی آنکه اندوخت و نخورد و دیگر آنکه آموخت و نه کرد - **مشغولی** -
علم چند آنکه بیشتر خوانی
چون عمل در تو نیست نادانی
نه محقق بود نه دانشمند
چار پاسه برو کتابے چند
حکمت ۳ - علم از بهر دین پروردن است نه از بهر دنیا خوردن

شعر

ہر کہ پر میز و علم و زہد فروخت خرمی گرو کرد و پاک بست
 پند ۴۔ ملک از خرد مندان جمال گیر دوین از پر نیز گاران کمال
 یابد بادشاہان بیخوت خرد مندان از ان محتاج ترند کہ خرد مندان بہترست
 بادشاہان ۳۔
 قطعہ

پند ۵۔ اگر بشنوی لے بادشاہ در چہ دفتر بہ ازین پند نیست
 جز بخرد مست مفرما عمل گر چہ عمل کار خرد مندان نیست
 حکمت ۵۔ سہ چیز بے سلم چیز با نذر تا نذال بے تجارت
 و علم بے بحث و ملک بے سیاست۔ قطعہ
 وقتے بلطف گوے و مدارا و مروتی باشد کہ در کند قبول آوری و لے
 وقتے بہتر گوے کہ صد کوزہ نبات کہ کہ چنان بکار نیاید کہ حفظے
 حکمت ۶۔ رحم آوردن بر بدان ستمست بر نیکیاں و عفو کردن
 از ظالماں جو رست بر درویشاں۔ شعر
 خبیث را نقد کنی و بنوازی بدولت تو گنہ می کند بان بازی
 پند ۷۔ ہر آں سرے کہ داری بادوست در میان منہ اگر چہ

دوست مخلص باشد چہ دانی کہ وقتے دشمن گردد و ہرگز ندے کہ تو اتنی
بدشمن مرساں کہ باشد کہ وقتے دوست گردد۔

پند ۸۔ رازیکہ نہاں خواہی باکس در میان منہ اگر چہ دوست
باشد کہ مرآن دوست رانیز دوستاں باشد و بچنیں مسلسل قطعہ
خامشی بہ کہ ضمیر دل خوش باکسے گفتن و گفتن کہ گویے
اے سلیم آب ز سر شپہ بہ بند کہ چو پڑ شد نتواں لب تن بجے

فرد

سخنے در نہاں نباید گفت کاں سخن بر ملا نشاید گفت

حکمت ۹۔ دشمن ضعیف کہ در طاعت آید و دوستی منساید
مقصود دوسے جز این نیست کہ دشمن قوی گردد و گفته اند کہ بر دوستی
دوستاں اعتماد نیست تا بہ تعلق دشمنان چہ رسد و ہر کہ دشمن کو چاک را
حقیر شمارد بدان ماند کہ آتش اندک را مہل می گذارد۔ قطعہ۔

امروز بکش چو میتواں کشت کا تیش چو بلند شد جہاں سوخت
گذار کہ زہ کست کماں را دشمن کہ بہ تیر میتواں دوخت

حکمت ۱۰۔ ہر کہ با دشمنان صلح می کند سر آزار دوستاں وارو۔

شعر

بٹولے خرومندزان دست دست کہ بادشمانت بود ہم نشست
پند ۱۱۔ چون دنا مضامے کارے مترود باشی آن طرف اختیار

کن کہ بے آزار تو بر آید۔ شعر
بامردم سہل گوے دشوارگوے با آنکہ در صلح زند جنگ جوے
حکمت ۱۲۔ تا کار بزر برمی آید جان خطر افگندن نشاید عرب

گوید اخیر الحیل السیف آخر تدبیر ماتیج است۔ شعر
چو دست از ہمہ حیلے در گست حلال است بردن بشیر دست
حکمت ۱۳۔ بر عجز دشمن رحمت مکن کہ اگر قادر شود بر تونہ بختاید

بیت

دشمن چو بیستی ناتواں لاف از بروت خود مزن
مغزے ست در ہر استخوان مرے ست در ہر سپر جن
حکمت ۱۴۔ ہر کہ بدے را بکشد خلق از بلا سے مرے بر ہاندو
مرے را از عذاب خدا سے۔ قوطعہ

پندیدت بختایش و لیکن منہ بر ریش خلق آزار مرہم

ندانست آنکه رحمت کرد بر مار که این ظلم است بر فرزند آدم
 حکمت ۱۵ - نصیحت از دشمن پذیرفتن خطاست و لیکن چنین

رواست که بخلاف آن کار کنی که عین صواب است - **تشنوی**

حذر کن ز آنچه دشمن گوید آن کن که بر زانو زنی دست نغساین

گرت راست نماید راست چوں تیر ازاں برگرد و راه دست چپ گیر

پنجاه ۱۴ - ششم پیش از حد گرفتن وحشت آرد و لطفت بے وقت

همیت بر دشمنان در شتی کن که از تو سیر گردند و نچندان نرمی که بر تو

دبیر - **تشنوی**

در شتی و نرمی بهم در بر است چو فاعل که جراح و مرهم نه است

در شتی نگیر و خردمند پیش نه سستی که تا زل کند قدر زوش

نه مرخویشتم را فرزونی مند نزدیکارتن در عدلت و بد

تشنوی

جوانے با پدر گفت لے خردمند مرا تعلیم کن پیران یک پند

بگفتانیک مروی کن نچندان که گرد و چیره گرگ نیز دندان

حکمت ۱۶ - دو کس دشمن ملک و دین اند پادشاه بے علم

شعر

وژا ہر بے علم -

بر سر ملک میا و آن ملک فرمانده
 حکمت ۱۸ - بزبوسے پرستہ و شمشکے گرفتاروش کہ ہر جانا

رود و از چنگ عقوبت او خلاص تیا بے پلست

اگر ز دست جتنا بر فلک روز بہ تو
 زور ستا نوسے بدست لیش دیبا شد

حکمت ۱۹ - دشمن ہوں از ہم جیلے فر و ما تہ سلسلہ دوستی بکلیاں

انگہ بدوستی کار باکت کہ ہنج دشمن نتواند -

پند ۲۰ - سر مار بہ دست دشمن بکوب کہ از جدی کچیش غالب تیا شد

اگر این غالب آمد مار کشتی و اگر آن از دشمن رستی بشد

بروز معرکہ امین مشور ختم ضحیت کہ "مغز شیر بر آرز چو دل ز جہاں برداشت

حکمت ۲۱ - جر کہ نصیحت خود را می کند او خود بے نصیحت گریے

محتاج ست -

پند ۲۲ - فریب دشمن مخور و غرور مداح مخر کہ این دو ام زرق

نہادہ است - و آن و امن طمع کشادہ -

پند ۲۳ - احمق را ستایش خوش آید چوں لاشک کہ در کعبش دینی